

ТАКІ, ЯК БУЛИ. ЗОВСІМ ІНАКШІ

Питаючи про війну, зазвичай питають про зміни. Як ви всі змінилися? Що з вами всіма сталося? Які ви тепер? Чим ви нині різнитесь від себе вчорашніх? Відповідати в цьому випадку складно, оскільки фіксація цього стану — стану надзвичайно болючої та неймовірно важливої трансформації — загалом ускладнена. Ти ніби фіксуєш процес власного падіння з висоти пташиного польоту, весь час звіряючись із власними відчуттями: що я проживаю в цій точці провалу, як позиціоную себе на цьому етапі, далі не маючи можливості бодай за щось уцепитися, бодай на щось спертися.

Історія, яку ми всі сьогодні колективно наговорюємо, поки що не має завершення. Більше того, ми далі активно й усвідомлено впливаємо на розвиток сюжету. Поки що це історія з відкритим фіналом. Її складно зафіксувати. Але від неї неможливо відірватися.

Усі нині потребують виговорення. Усім потрібно пояснити найважливіше, назвати головне, запам'ятати найсуттєвіше. Окрім усього іншого, говорити в цьому разі доводиться про речі, з якими ти раніше просто не перетинався, про які нічого

не знав особисто, яких елементарно не проговорював — ані вголос, ані про себе. Бо саме поява і присутність у твоєму житті цих речей і є головною зміною, головною інакшістю, неподібністю. Ми не були в такій близькості до смерті, не мали такої кількості болю, не стикалися з таким концентрованим злом. Тепер у нас усе це є, тепер ми все це бачили. І це головна зміна, яка з нами сталася і яка нас виповнює. Можна спробувати про це поговорити. Головне — знайти необхідні слова. І гідного співрозмовника.

Розмови про війну — це розмови про ненормальність. Війна загалом є станом суцільної засадничої ненормальності, викривленості, поламаності. Відповідно, і розмови про неї виходять поза межі звичних інтонацій, очікуваних запитань і передбачуваних відповідей. Бо питати випадає людей, які справді сильно змінилися. Власне, що для них змінилося? Змінилося їхнє життя. Змінилося їхнє уявлення про реальність. Змінилася оцінка багатьох речей: якісь із них утратили свою дотеперішню вагу, якісь її набули. Усе це, безперечно, потребує слів, оскільки всьому цьому так чи інакше потрібно давати оцінку, з цим усім далі належить жити. Тому так чи інакше доводиться говорити про речі прості і складні, очевидні і незбагненні, болючі й зворушливі.

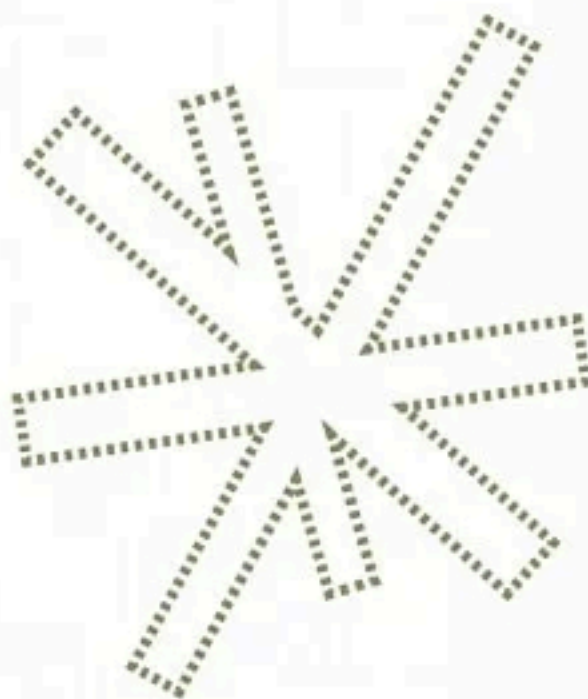
Пряма мова нині важить багато. Сьогодні загалом часи прямої мови. Саме тому ми такі монологічні. Це теж прикмета часів, коли говорять оглушені, — важливість передусім висловитись, викричати себе, ословити свій новий стан, нові емоції, спробувати дібрати відповідники до нового досвіду — того, який іще вчора видавався неможливим.

Письменники й музиканти, художники й режисери, що в умовах зміненої реальності опинилися в змінених обставинах і мусять тепер знайти необхідні слова на означення багатьох базових речей, мусять запитувати: хто я в цьому часі? чим саме тут займаюсь? що саме мені хочеться вам усім пояснити? Це не так про недоречність діалогу, як про необхідність говорити від першої особи. Аби окреслити себе. Аби означитись у часі та просторі.

Утім завжди потрібен хтось, хто може вислухати. Присутність співрозмовника в часи моторошної глухоти особливо цінна. Тому природною є поява за ці останні майже два роки такої кількості збірників, антологій і авторських книжок, наповнених інтерв'ю, розмовами, репортажами, щоденниками — прямими документальними свідченнями, рваною збитою мовою очевидців — тих, хто прагне свідчити, тих, хто не втратив здатності говорити. Очевидно, що навіть такий страшний і кривавий розлам реальності, яким є війна в Україні, перегадом заповнюватиметься художньою мовою, більш відшліфованими рефлексіями, більш дистанційованими інтонаціями — мова має здатність відживати навіть по найбільших катастрофах, вона існує і функціонує доти, доки лишається останній її носій. Проте нині мовою війни є саме свідчення — вони є найбільш правдивим письмом, найбільш точною інтонацією, вони стають найбільш швидким і безпосереднім відрухом, мовою прямої дії, словом, що прямо відлунює на крик болю та відчаю. Ми фіксуємо цю страшну реальність, водночас намацуючи нове мовне поле, новий простір для продовження рядка, нові можливості для пояснення й переконування. Адже нам хочеться бути не просто почутими — нам хочеться бути

зрозумілими. Зрозумілими, себто переконливими. Адже це наш шанс уціліти, вистояти, бути далі, бути собою. Тому не варто недооцінювати можливості мови. Вона нині виступає дуже точним зліпком роз'явленої війною країни, делікатним і крихким відбитком нашого межового стану, у якому відчай переплітається з вірою, а втома — з упертістю. Мови стане на пояснення всього. Головне — аби на все це проговорення стало нашого серця. Яке теж, поза всяким сумнівом, устигло змінитись.

Сергій Жадан

ВСТУПНЕ СЛОВО

«Перша безвилазна доба в частині. Зазираю в нет. Натрапляю на сайт зі своїми книжками. Ніби не про мене це було. Ніби не я автор. Інше життя якесь», — написав на своїй сторінці у Facebook письменник Богдан Коломійчук 28 лютого 2022 року, на п'ятий день повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Такі самі пости разом із фотографіями в пікселі почали з'являтися на сторінках інших письменників та журналістів, які, озброївшись замість слів кулями, приєдналися до українського війська на захист нашої території, культури та ідентичності. Частина інтелектуальної спільноти теж відклала свою звичну роботу вбік і включилася у волонтерський рух для забезпечення української армії.

Так ті, хто звикли розповідати історії, самі перетворилися на героїв і творців нашої спільної *history in the making*. Їм випало визначати не лише українське майбутнє, а й вектор розвитку всього притомного світу — у боротьбі світла і темряви, цивілізації і варварства, демократії і тиранії.

Водночас для багатьох із них колишня здатність — реагувати на дійсність, осмислювати досвіди, виконструйовувати нові

світи — застигла в тому *іншому*, попередньому житті. Мова раптом утратила свою вагу, слова — значення. Декому потім знадобляться тижні й місяці, щоб зуміти перевідкрити для себе мову, відновити можливість говорити, повернути віру — собі й іншим — у написане й сказане.

Бо на що справді здатні слова серед свисту ракет і гулу артилерійських снарядів? Як описати пережите й побачене, як утішити постраждалого, як оплакати найчорніше горе? На початку було слово, але тоді не було війни. Слово було з Богом, але де Бог на війні? Максим Кривцов стверджував, що Бога на фронті можна зустріти серед тиші, що він — «вода і чорні сухі соняшники, а найбільше Бог — повертатися». А от що з мовою?

«У мову влучив снаряд», — пояснювала Вікторія Амеліна. І от саме з цих уламків тепер доводиться вибудовувати нові захисні укріплення, облаштовувати нові потаємні сховки, зводити нові плити пам'яті.

Тому ми й намагалися *говорити*. Часом ці розмови були м'якими, часом — гострими, часом плавними, як степова річка, часом — горбистими, як гірське урвище, часом зосередженими, часом — розсіяними. Але завжди — глибокими й багатоаспектними, щирими й наповненими силою.

Іноді нам самим бракувало мови. Часом ми самі спотикалися, перепроговорювали й поверталися назад, намагаючись віднайти потрібне слово. Але правда в тім, що мова під час війни — строката і непричесана, з подряпинами й вибоїнами, нетолерантна й до кінця не сформована, відкрита і дуже